

6. Кондрашин В., Пеннер Д. Голод: 1932–1933 в советской деревне (на материале Поволжья, Дона и Кубани). – Самара; Пенза, 2002
7. Ивницкий Н.А. Репрессивная политика советской власти в деревне (1928-1933 гг.) / РАН. Ин-т рос. истории, Университет г. Торонто (Канада). – М., 2000.
8. Марчуков А. Голод 1932-1933 гг. или "геноцид украинцев"? // <http://www.regnum.ru/news/748191.html>
9. Эксперт: Голодомор способствовал этноциду автохтонного русского населения Украины // http://www.sdev.ru/sdev/tematicheskie-novosti/news_2008-04-05-15-48-00-211.html
10. Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього // http://www.president.gov.ua/content/un_2.html?PrintVersion
11. Марочко В.І. Сучасна зарубіжна історіографія голоду 1932-1933 рр. в Україні: нова чи стара інтерпретація? // Український історичний журнал. – 2006. – №3.
12. Кондрашин В.В. Голод 1932–1933 гг. в отечественной и зарубежной историографии // http://www.hist.msu.ru/Labs/UkrBel/Kondrasin_ist.doc
13. Граціозі А. Голод у СРСР 1931-1933 рр. та український Голодомор: чи можлива нова інтерпретація? // Український історичний журнал. – 2005. – №3.
14. Про найголовніше. Професор Станіслав Кульчицький та його російський колега Віктор Кондрашин: чим був Голодомор 1932–1933 років? // День. – 2008. – 3 червня.
15. Яковенко Н. Одна Клію, дві історії // Критика. – 2002. – Ч. 12 (62).
16. Докладніше див.: Космина В.Г. Проблема історичного факту в класичній, некласичній та постнекласичній науці // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2007. – Вип. XXI.
17. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / Пер. с нем. – СПб., 2007.
18. Луман Н. Общество как социальная система. Пер с нем. – М., 2004.
19. Луман Н. Медиа коммуникации. Пер. с нем. – М., 2005.
20. Луман Н. Эволюция. Пер с нем. – М., 2005.
21. Луман Н. Дифференциация. Пер с нем. – М., 2006.
22. Космина В.Г. Історичний факт у цивілізаційному аналізі історії // Історичний журнал. – 2008. – № 1.
23. Луман Н. Введение в системную теорию / Пер. с нем. – М., 2007.
24. Андреева Л.А. Сакрализация власти в истории христианской цивилизации: Латинский Запад и православный Восток. – М., 2007.
25. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство / Пер. з нім. – К., 2005.
26. Документы свидетельствуют: Из истории деревни накануне и в ходе коллективизации, 1927–1932 гг./ Под ред. В.П.Данилова, Н.А. Ивницкого. – М., 1989.
27. Дзеркало тижня. – 2007. – № 45.
28. Данилов В. П., Зеленин И. Е. Организованный голод. К 70-летию общекрестьянской трагедии // Отечественная история. – 2004. – № 5.

Summary

The article examines methodological potential of N.Luhman's system theory for research of Holodomor 1932–1933 in Ukraine. This theory allows to see in the events of beginning of 1930th the clash of social system of organization (party–state) and social system of interaktion (traditional rural society). The author of the article comes to the conclusion that attempt of one social system to exterminate other social system has generated the Great Famine in Ukraine and can be characterized as a genocide of the Ukrainian people.

Ю. В. Котляр

КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ ТА ГОЛОДОМОР 1932–1933 РР. СЕРЕД НІМЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Однією з найактуальніших проблем сьогодення є дослідження проблем голодоморів, яку слід розглядати не лише як трагедію українського народу, а й тих етносів, які проживали на території України і потрапили в горнило тоталітарної системи. Вивчення проблем етнічних меншин у минулому дає змогу прогнозувати сучасні проблеми, які можуть виникнути в державі.

Дослідження джерел та літератури переконує в тому, що голод – це трагедія, насамперед, українського населення. Однак, задля історичної справедливості слід зазначити, що від суцільної колективізації, хлібозаготівель, розкуркулення, масових репресій і особливо голодоморів зазнали великих людських і матеріальних втрат різні етноси, що вважали і вважають Україну своєю Батьківщиною. Серед них важливе місце займає німецьке населення Півдня України. Мета статті – дослідити становище німецької етнічної меншини за трагічних моментів історії: колективізація, репресії та голодомор 1932-1933 рр.

Поряд з українцями – жертвами свавілля влади, економічного розорення та голодомору початку 1930-х рр. стало німецьке населення. В цей період, на території України мешкало 393924 німців

(1,36% населення України). З них 360 тисяч – в сільській місцевості (93,2% німецького населення України). 340 тис. проживало у сільських районах Півдня України. Переважна більшість німців жила тут колоніями, які мали дещо замкнений уклад життя, шанували та оберігали свої традиції і звичаї. Як зазначає український історик В.Марочко, німецькі господарства на терені України “були зразковими, добре оснащеними, а працьовитість їхніх господарств у поєднанні з німецькою добросовісністю дозволила переселенцям швидко зажити поваги у тамтешніх жителів” [1, с.45-51]. Зазначимо також, що в Україні проживало 40 % німців, що мешкали в СРСР.

У 1932 р. на Півдні України діяли національні німецькі райони: Високопільський, Люксембурзький, Зельцький, Карл-Лібкнехтівський та Спартаківський. Крім того, в ряді районів Півдня були виділені німецькі сільради, наприклад, в Одеській окрузі в Антонівському районі (Суворовська, Малахівська, Василівська, Бессарабська, Блюменфельдська, Нойзитська, Ейгенгутська), в Антоно-Кодинцевському (Білярська, Вомовська, Іракліївська, Ново-Люстдорфська), Березовському (Ново-Данцігська, Ліхтенфельдська, Нойфредентальська, Нойпівська, Чорногорська), Гросулівському (Касельська і Шидловська) та у Жовтневому (Фрейляндська) [2, с.304-305].

Становлення командно – адміністративної системи в країні, насильницька колективізація та форсована індустріалізація супроводжувалися посиленням «наступом на капіталістичні елементи». У німецьких районах і селах, як відзначав ЦК КП(б)У, цей «наступ» ускладнювався «великим про шарком розкуркулених революцією господарств, наявністю національних, релігійних особливостей, засміченістю радянського і кооперативного апаратів, сільської інтелігенції, класово - ворожими елементами з колишніх поміщиків, клерикалів та ін. і слабкістю партійних організацій». На цій підставі, 27 березня 1929 р. було прийняте рішення про висилку з Миколаївської та інших округ десятків тисяч німецьких сімей. Але й ця антигуманна акція не дала бажаних результатів. І наступного року надходження хліба з німецьких районів не збільшилось. У Спартаківському районі, наприклад, план хлібозаготівель 1930 р. був виконаний лише на 68,3%. Причину цього ЦК КП(б)У вбачив у «демобілізаційних настроях партійно – радянського керівництва району» [3, с.322-323].

Одночасно із соціальною війною здійснювався й економічний наступ на німецьке селянство. Реквізований в Україні хліб та інша сільськогосподарська продукція використовувалися не тільки для потреб міста і промислового виробництва чи поповнення держфонду СРСР, а й для щедрих поставок за кордон. Обсяги хлібозаготівель невпинно зростали: якщо в 1928 р. вони становили 14,7 % валового збору, то в 1930 р. – 26,5, 1931 р. – 32,9, а в 1932 р. – 36,9 % [4, с.85]. Незважаючи на рівень врожайності та внутрішні потреби села, держава за будь-яку ціну домагалася не лише виконання, а й перевиконання планів поставок. За деякими даними у 1931 р. з України було вивезено 41,3 % валового збору зерна. Якщо взяти до уваги зниження в цей час урожайності, то стає очевидним, що село опинилося в надзвичайно скрутному економічному становищі.

Німецьке населення України сповна відчуло на собі результати сталінської “модернізації” економіки. Чимало його представників опинилися серед тих мільйонів, що стали жертвами голодомору 1932 – 1933 рр.

Темпи колективізації у німецьких селах перевищували середньоукраїнські. Навесні 1931 р. в Молочанському і Спартаківському районах було колективізовано 73% господарств [5, с.52]. Кількість німецьких колгоспів в 1930 р., порівняно з 1928 р., зросла майже в 12 разів, з 10 до 119 господарств [6, с.53]. Надшвидкі темпи колективізації пояснювались, перш за все, тим, що переважна частина німецьких районів розміщувались в степу, що з технічної точки зору сприяло цьому процесу. Державні керманичі, випереджаючи один одного, намагалися гіперболізувати реальні показники того господарського хаосу, що насувався на німецьке село, а також прикрити наругу над селянством. На початку 30-х років вже було очевидним, що вони втратили здатність реагувати на потреби селянства, а натомість суцільно вдавалися до ігнорування викликаних колективізацією проблем у німецьких селах. На грудень 1931 р. серед колгоспів, що були створені на основі 40215 одноосібних господарств, було 629 німецьких [7, арк.26-27]. Темпи колективізації адміністративно-командними методами нарощувались постійно. Лише протягом березня – травня 1931 р. середній рівень колективізації у німецьких районах зріс з 71,7 до 77,9%. Дещо контрастував Пулинський район, стан колективізації у якому дорівнював 27,6% по господарствах та 50,9% по землі [8, с.23]. Це пояснювалось небажанням німців змінювати звичний господарський уклад та нерозумінням реальної суті колгоспної системи.

Запущена пропагандистська машина працювала безперебійно. Насадження суспільній свідомості думки, що національні райони тому йдуть у першій шерензі в колгоспному будівництві, що правильно здійснювалася ленінська національна політика, яка мала свої наслідки. У квітні 1931 р. рівень колективізації у Молочанському районі сягнув 95% [9, с.116]. Німці чинили опір силовому адміністративному й економічному тиску, часто саботували колективізацію.

Не маючи можності визнати, що колективізація докорінно суперечила господарським і суспільним інтересам селянства, уряд перейшов до тиску на німців, кваліфікуючи їх як ворогів радянського ладу. Як наслідок, на середину 30-х років німецькі райони стали районами майже стовідсоткової колективізації.

Разом із тим, колективізація негативно позначилась на продуктивних силах німецького села. Її результатом стала економічна криза, що поглиблювалася з року в рік. Недовиробництво сільсько-господарської продукції відчувалося по всій Україні. Навесні 1931 р. були очевидні всі наслідки, викликані форсованою колективізацією. Практично у всіх німецьких колгоспах відбулося скорочення посівних площ. У серпні цього року проглядалась досить чітко і нереальність планів хлібозаготівлі. На засіданні пленуму Карл-Лібкнехтівського району голова однієї з артільей заявив: “Вся пшениця, крім засівматеріалу, вивезена під хлібозаготівлю до одного фунта, все ж план далеко не виконаний, і нема ніякої можливості виконати, так як цифри його перевищують фактичний врожай” [10, арк.305-306]. У 1932 р. до німецьких колгоспів почали “приглядатись” органи ДПУ.

Колективізація змінила соціальну структуру німецьких сіл. Спочатку пришивидшила нівелювання соціальних розбіжностей між його шарами, а згодом насильницькими методами забезпечила соціальну однорідність селянства, яке з класу дрібних товаровиробників перетворилося на клас найманих працівників, позбавлених засобів виробництва. У 1930 р. в середовищі менонітського селянства налічувалося 60% бідняцьких, 34% середняцьких і 6% заможних господарств [11, с.309]. Одним із найбільш згубних наслідків цього процесу було зменшення соціального прошарку селян-умільців, на яких трималася сільська економіка.

Розкуркуленню німців влада приділяла особливу увагу. Постанова ЦК КП(б)У від 20 березня 1929 р. “Про економічну, культурну, радянську роботу в німецьких селах”, крім того що орієнтувала радянський апарат на “штучний наступ” на “ворожі елементи”, започаткувала роботу з виселення тих німців, які відмовлялись вступати в колгоспи. А постанова ЦК КП(б)У від 27 березня 1929р. “Про виселення німців із Миколаївської округи” обґрунтовувала необхідність депортацій за національною ознакою [12, арк.73]. Німецьке село виявило свою непіддатливість діям влади в справі насадження класових принципів, і на цій основі соціальному розчленуванню. Органи ДПУ, які тут відслідковували процеси колективізації, доповідали партійним інстанціям про те, що німецький селянин сміється над поняттям куркуль, бідняк і середняк, на його думку, цієї різниці, взагалі не існує в німецьких колоніях. Але протистояти пропагандистській карально-репресивній системі ніхто не міг.

Нова хвиля “ліквідації куркульства як класу”, що розпочалася в березні 1931 р., супроводжувалась досить широкомасштабною адміністративною підтримкою. До німців спецоргани ставились досить прискіпливо, не випускали з поля зору жодного так званого куркуля і контрреволюційного елемента. Відкривалась велика кількість кримінальних справ проти тих, хто намагався поширювати погляди, які були відмінні від офіційної політичної лінії. Брати П. і Х.Ейсфельд – жителі хутора Землероб Синельниківського району притягалися до кримінальної відповідальності за сказані слова, зміст яких полягав у тому, що “колгосп – це кріпосне право”, “безневинних людей висилають, а решту заганяють у створювані колгоспи, де доводиться ...працювати на ледацюг”. Для переконаності аргументованості їм приписувалась спроба виїхати з СРСР, продати свою худобу, відмовитись від підписки на державну позику [13, с.42].

Масовий порядок засудження був поставлений на “конвеєр”. Фабрикація справ із розкуркулення відбувалась за заготовленим сценарієм і була однотипною. Зі справи до справи переписувались слова, сказані засудженими під тиском органів дізнання. Вони й слугували доказовою підставою звинувачення. Спецоргани знаходили однакості підтримку представницьких структур. На прохання сталіндорфської трійки з виселення куркулів відправити за межі України Я.Лоренца, який “ганебно відносився до хлібозаготівель”, “заявив, що хліб не віддасть”, президія районного виконавчого комітету констатувала: “Все це доказує, що куркульське засилля не зломлене і тому потрібно очистити сільраду від куркулів”. Слідчі ДПУ в ході розслідування виявили, що звинувачений говорив односельцям: “Не працюйте в колгоспі, краще наймайтесь до євреїв або до мене, а то подохнете з голоду”, і відправили його на три роки на виселення до Казахстану [14, с.49].

Особливо жорстко органи влади розправлялися з тими, хто не виконував планів хлібозаготівель. В Молочанському районі проводились безпідставні арешти, репресії. Селян, які шукали порятунку і залишали місця проживання, виявляли, арештовували і насильно повертали назад [15, с.51]. Такі дії влади викликали цілком логічний спротив німців [16, с.52].

Після схвалення у серпні 1932 р. Закону “Про охорону соціалістичної власності” ДПУ України розгорнуло боротьбу проти “організованого саботажу хлібозаготівель, масового розкрадання в колгоспах і радгоспах, терору проти найбільш стійких, витриманих комуністів і активістів села” [17, с.53].

Як бачимо, німці страждали від дій органів ДПУ і НКВС особливо у результаті проведення восени 1932 р. масової операції “з нанесення оперативного удару по класовому ворогу”, що мала на меті виявити контрреволюційні центри, які організовують саботаж і зрив хлібозаготівель. Органи безпеки у одному лише Високопільському районі нараховували за період 1930–1932 рр.: 63 розкуркулені господарств, 44 сім’ї, вислані до Сибіру, ліквідували 13 контрреволюційних угруповань із загальною кількістю 67 чоловік. Протягом 1932 р. було репресовано 97 німців за так званий “суцільний куркульський саботаж”. Увесь склад правління – 14 колгоспів (53 особи) – був засуджений за зрив хлібоздачі. Голова колгоспу “Ейнікейт” був розстріляний [18, с.135-148].

Зимова хлібозаготівля 1931–1932 р. залишила селян без будь-яких продуктів харчування. У колгоспів вилучали навіть насіннєвий фонд і те зерно, що призначалося для натуральної оплати праці. У результаті з червня по жовтень 1932 р. селянський сектор республіки зміг дати лише 132 млн. пудів зерна [19, с.85]. Такі показники не влаштовували партійно-державне керівництво й особисто Й.Сталіна. До Харкова була направлена надзвичайна хлібозаготівельна комісія на чолі з В.Молотовим. Наприкінці жовтня 1932 р. встановлюється новий, зменшений хлібозаготівельний план у 282 млн. пудів, в тому числі по селянському сектору – 261 млн. Таким чином, із селян належало витиснути, починаючи з листопада, ще 129 млн. пудів зерна – майже стільки, скільки було зібрано з червня по жовтень того ж року. Комісії В. Молотова вдалося додатково “заготовити” у селянському секторі 87 млн. пудів, у радгоспах – 17,6 млн., тобто всього 104, 6 млн. пудів. Загальна кількість зерна, вилученого державою з урожаю 1932 р., становила 260,7 млн. пудів. Хоча комісія і не виконала цілком поставленого перед нею завдання, проте з України було вивезене усе наявне зерно. Заготівля позбавила виснажених людей останньої надії на шматок хліба. Україну охопив лютий голод [20, с.64].

Як здійснювалися хлібозаготівлі згідно з “розкладкою” у німецькому колгоспі “Фріш ане Верк” на Одещині, дають уявлення повідомлення члена ВУЦВК О.Ф.Вельме, котрі вона неодноразово адресувала керівництву республіки у 1932 р. Вбачаючи у хлібозаготівлях головну причину голоду, О.Ф.Вельме зазначала, що цьому колгоспу тричі (!) призначався план хлібозаготівель. Після того, як “два раза мы выполнили, на третий раз все было взято под метелки”, розпочався голод, бо “у кого были деньги, тот купил себе (картоплю і макуху), но это не все могли и как раз беднота наиболее страдает”. Не можна без хвилювання читати і ті рядки повідомлень О.Ф.Вельме, в яких вона детально описує методи “викачування” залишки хліба колгоспників цієї артілі. “... Буксирная бригада, указувалося в інформації від 18 лютого 1932 р., – совместно с сельсоветом вызывала ночью середняков и бедняков, заставляла председателя колхоза дать 10 подвод..., на которых они этих колхозников вывезли по морозу в поле, раздели голыми и оставили их в степи. А через некоторое время эти самые подводы привозили их обратно и мучили вновь, душили за горло, побили им морды, таскали женщин, посадили их раздетыми в холодное помещение. Такими методами они целую ночь мучили людей...” [21, с.173].

Перші тривожні повідомлення про голод у національних німецьких районах з’явилися навесні 1931 р. Саме тоді їх переважна більшість повністю завершила колективізацію. Наприклад, у Люксембурзькому районі було колективізовано 95,5%, а у Високопільському – 86,2% селянських господарств. З 20 тис. жителів Люксембурзького району колгоспниками стали 15 тис. Упродовж 1931 – початку 1932 рр. свавілля і глумління властей над селянами, в т.ч. німецькими, продовжувалися. Самобутні німецькі господарства припинили існування, а німці-колгоспники в артілях терпіли злидні [22, с.136-147].

Проведення хлібозаготівлі в німецькому селі супроводжувалося погрозами, шантажем, незаконним утриманням людей під вартою, знущанням над жінками, побиттям селян, нехтуванням елементарних прав людини. Репресії щодо окремих осіб поєднувалися з економічними санкціями проти громади в цілому. Села, які не могли виконати план хлібозаготівлі, обкладались усілякими штрафами і заносилися на так звану “чорну дошку”. В 1932 р. в Молочанському районі до неї потрапили колгоспи із сіл Райхенфельд, Карлсруе, Моренгейм, Гладенфельд, Ландскроне, Розенорт, Мінстерберг. У них припинявся продаж промислових товарів, мешканцям заборонялося виїздити за межі свого населеного пункту. Фактично селяни опинялися в економічній блокаді, що в умовах голоду прирікало їх на вимирання. Серед німців було чимало тих, хто намагався врятувати голодуючих односельців, ініціювати створення продовольчих фондів взаємодопомоги. Таку ж позицію займали німці, що представляли місцеву владу, і не йшли на сліпе виконання планів хлібозаготівлі, а, ризикуючи, організовували допомогу голодуючим. Наприклад, у Вормській сільраді Карл-Лібкнехтівського району Миколаївського округу один із колгоспів, рятуючи своїх членів від голодної смерті, роздав їм по 18 пудів пшениці [23, с.52].

Організатори хлібозаготівель розцінювали такі вчинки як потурання “утриманським настроєм”. На їхню думку, селяни не потребували подібної “жалісливості”, оскільки ніяких реальних проблем із продовольством не було. Влада заперечувала факт наявності голоду і висувала офіційну версію: мовляв, якщо щось й існує, так це не голод, а “симуляція голоду”, інспірована куркулями. Засоби масової інформації, виконуючи вказівку ідеологічних відділів партійних органів, приховували відомості про розміри лиха на селі, поширювали неправдиві дані, що викликало гнів й обурення селян, які потерпали від голоду. У 1933 р. житель с. Морозове Хортицького району Йоган Завадський направив до республіканської німецької газети “Дас Нойе Дорф” лист, у якому з обуренням писав: «Я, Йоган Завадський, протестую проти брехні, що пише “Німецька центральна газета”. Неправда, що в нас є надлишок їжі. У нас в СРСР найбільший у світі голод та злидні. У нашому селі раніше було 103 родини, а зараз залишилося тільки 18: інші згинули, причому різали та їли дітей. Я сам задушив та з’їв свою трирічну доньку. Після цього у мене немає бажання жити. Усе це приніс із собою радянський лад – за це ми можемо йому дякувати. Раніше я служив у відомого куркуля Карла Брандта й отримував харчі кращі, ніж інженери, до того ж і гроші, квартиру та одяг. Зараз же змушений

подохати з голоду» [24, с.171]. Цей лист потрапив спочатку до культвідділу ЦК КП(б)У, потім був включений до доповідної записки, надісланої відділом секретаріату ЦК особисто П.Постишеву. Але високі посадовці охарактеризували його як «контрреволюційний». Не визнали за необхідне і спростувати наведені в листі факти голоду та канібалізму. Вони маскувалися, а подібні матеріали, якщо не знищувалися, то відкладались у спецховища архівів КП(б)У чи спецслужб.

Восени 1932 р. після приїзду в Україну В.М.Молотова розпочалася нова хвиля масової наруги над селянством. Повне вилучення зерна призвело до жахливого голодомору в німецьких національних районах. Особливо постраждали від голоду селяни Високопільського району Херсонської округи. З 15 тис. чоловік, які проживали в ньому, навесні 1933 р., голодувало 87 родин [25, с.173].

Особливо ретельно факти приховувалися від зарубіжної громадськості. Так, 13 березня 1933 р., у відповідь на звернення до партійних органів по допомогу голодуючих села Старошведського Одеської області, ЦК КП(б)У доручив голові ДПУ В.Балицькому зробити все, аби перешкодити проникненню інформації за кордон [26, арк.189]. Представники влади засуджували тих, хто намагався нагодувати людей, стверджували, що селяни просто не мають потреби у подібній «жалісливості», оскільки, мовляв, особливих проблем із забезпеченням населення продовольством не існує [27, с.68].

Однак, про жахливий голод в Україні знали в Німеччині, інших європейських державах і навіть в Сполучених Штатах Америки. Протягом 1932–1933 рр. у багатьох країнах почали створюватися державні та громадські організації щодо надання допомоги голодуючим. Особливо багато їх було в Німеччині, де активно діяли організації: «Брати в нужді», «Фаст і Брілліант», «Центральний комітет німців Чорномор'я», «Комісія з пересилки пакетів до СРСР» та інші. Вони збирали кошти, продовольство і всілякими можливими шляхами передавали їх в Україну.

Допомога німецьких громадян відзначалась особливою щирістю й увагою до кожної конкретної людини, прагненням надати підтримку якнайшвидше. З подивом писав у своєму листі до секретаря ЦК КП(б)У С.Косіора начальник політвідділу Аккаржанської МТС Спартаківського району Одеської області М.Полянський: «Місяць тому помер колгоспник, і вдова одержує посилку на покриття витрат на похорон. Навіть про півторамісячну дитину не забувають – вона одержує переказ на пелюшки» [28, с.177]. Організатори допомоги зверталися до співвітчизників із відозвами, у яких закликали нічого не шкодувати для голодуючих побратимів. Так, у відозві «Братів у нужді» говорилося: «Допоможіть німцям у Росії! Жахливий голод поширюється по Росії. Мільйони людей, селян та робітників, пали жертвами голоду. Цілі території вимерли, жах і розгубленість по всіх селах та містах. Серед голодуючих є півтора мільйона наших німців, людей нашої віри. Десятки тисяч найвідданіших і кращих німців гинуть від голодної чуми. Тисячі листів повідомляють щоденно про смертельний жах, в якому безвинно вони опинилися. Трава, кора, торф, ящірки, кішки, собаки та падалиця служать їм за їжу. Ми не можемо більше мовчати. На підставі відданості нашій нації, любові до братів, які гинуть, ми підносимо перед усіма наш голос. Йдеться уже не про ту чи іншу форму життя, а просто про те, щоб врятувати своє життя. Кожний німець доведе свій зв'язок із братами в нужді» [29, с.54-55].

В 1932 р. з метою врятування людей від голодної смерті у Берліні було створено Допомоговий Комітет, який очолила дочка гетьмана Павла Скоропадського Олена Скоропадська. Харчову допомогу члени комітету надсилали голодуючим українцям. На адресу комітету було отримано також немало листів і прохань про допомогу й від німців, які жили в Україні [30, с.21-22]. Співпрацювали з Допомоговим комітетом українці з різних країн: Литви, Галичини, поселенці США.

Товариству висилки допомоги до УРСР. Фаст і К. Оцим прошу, я Адольф Труде, Німецьке Товариство. Якщо можливо було б переслати мені допомогу, бо ж я безземельний і маю родину з 5 душ. Якщо тільки можливо, бо ж ми все-таки є християни. 31 жовтня 1933 р. Адольф Труде.

Я прошу, через велику потребу, як можна най скоріше, для вбогої жінки. Ми нічого не маємо, я прошу з великої потреби допомогти. Так швидко, як тільки можливо для Ленни Клазер. 25 [нерозбірливо] 1933 р. Олена Михайлівна Клазер.

Товариству допомоги пакетами для УССР, Фаст і К. Берлін, 62. Віттенберкплац, 7. Вельмишановне Товариство! Я, який нижче підписався, Кауль Лев Георгсон, католик. Мешкаю в Долгінцевому, знаходимося у безвихідному становищі. Моя родина з 6 душ без ніякої допомоги. Тому звертаюся до Вас, Вельмишановне Товариство, прошу, щоб допомогли мені і моїй родині врятуватись. Прошу слати [допомогу] на нижчеподану адресу. До всіх Вас із пошаною Кауль Лев Георгевич. Моя адреса: Криворізький округ, ст. Долгінцеве, Німецька вулиця, №17. 27 жовтня 1933 р. [31, с.67-68].

Немало було прохань висилати харчову допомогу на адреси торгсінів. Ось, наприклад, одне з них. „До Товариства Допомоги для УССР. Довідався, що вищеназване Товариство допомагає різними харчовими посилками німцям в УССР. Тому, що я якраз цього конче потребую, прохаю ввічливо назване Товариство мені, як тільки можливо, прислати допомогу. Допомогу прошу слати до торгсину в Сталіно. З пошаною Данило Данилович Вабнітц ІІ. Моя адреса: УССР. Україна, Дніпропетровська обл., п. від. Люксембург, 465-У-15, с. Блюментал. Данило Данилович Вабнітц ІІ. 8 листопада 1933 р.” [32, с.67-68].

Багато українських німців зверталося за допомогою й до німецького консульства в УСРР: надсилали листи, вишукували можливості зустрітися з консульськими працівниками тощо. Жителька с. Вормс Одеської області Амалия Маух направила на ім'я німецького консула лист, в якому благала: "Дорогі брати й сестри! Я без чоловіка, маю п'ять дітей та стару матір. Допоможіть нам, не дайте померти голодною смертю. Чоловіка засудили на 15 років та заслали на Північ. Ми тут без батьківщини, все у нас забрали, усюди нас переслідують. Допоможіть нам, врятуйте від загибелі" [33, с.358].

Вищі радянські й партійні органи намагалися перешкодити надходженню іноземної допомоги. У червні 1934 р. до Москви був направлений колективний лист керівників ЦК КП(б)У, в якому висловлювалося прохання вжити заходів по лінії Народного комісаріату закордонних справ для припинення допомоги з-за кордону. Зовнішньополітичне відомство мало "заборонити будь-який виїзд представників консульств у села для роздачі допомоги й проведення провокаційної роботи" [34, с.64].

Органи Держполітуправління заарештовували активних організаторів "гітлерівської допомоги і фашистської агентури", насамперед пасторів, сектантських проповідників, заможних селян, відбирали у них кошти, передбачені для розподілу між потерпілими, тощо. Доповідна записка голови ДПУ УСРР В.Балицького від 22 травня 1934 р. "Про вплив націоналістичних організацій і консульства Німеччини на німецьке населення України та надання йому гітлерівської допомоги" свідчить, що силові органи республіки уперто не бажали помічати прагнення німців до взаємодопомоги, спільної боротьби за виживання в умовах лихоліття. Перекручуючи факти в дусі "пошуку ворогів", вони намагалися довести, що звернення по допомогу продикутовані не тяжким становищем людей, а симпатіями до гітлеризму й бажанням скомпрометувати радянський лад.

Незважаючи на всілякі перепони, голодуючі в Україні змогли одержати з-за кордону досить значні суми грошей. Тільки в Одесі і Дніпропетровську область у квітні 1933 р. було переказано 12300 крб., а у травні – 13400 крб. золотом. Навесні 1934 р. надійшло: у квітні 16000 крб., у травні 28000 крб. За даними голови Державного політичного управління В.Балицького, розмір допомоги німцям за період із квітня 1933 по квітень 1934 р. становив по областях: Дніпропетровська – 203 тис. крб., Одеська – 132321 крб., Київська – 90 тис. крб., Донецька – 60 тис. крб., Молдавська АРСР – 2500 крб. Усього 487821 крб. золотом [35, с.180]. Попри всі перешкоди, створювані владою, допомога голодуючим продовжувала надходити і протягом наступних місяців.

У доповідній записці, підготовленій спеціальною комісією, що вивчала стан справ у німецьких районах України для обговорення на Політбюро ЦК ВКП(б) у жовтні 1933 р., вказувалося: "Останнім часом широкого розповсюдження в німецьких колгоспах набула так звана "гітлерівська допомога голодуючим німцям", яка йде не лише з Німеччини, а й з Америки, а останнім часом і від Ватикану, Канади, Швеції, Швейцарії [36, с.248].

Допомога надходила через Торгсин поштовими переказами по 5-10 марок, надсилались також пакунки і бандеролі з харчами. Обсяги допомоги були досить значними. Наприклад, комітет "Допомога голодуючим братам" в серпні 1933 р. зібрав 500 тисяч рейхсмарок, розмір допомоги з квітня 1933 р. по квітень 1934 р. склав 487825 рублів золотом. За період з квітня 1933 р. по квітень 1934 р., за даними ДПУ розмір допомоги українським німцям становив по Одеській області, куди в той час входила Херсонська та по Миколаївській окрузі - 132321 крб. золотом. В окремих національних районах допомогу одержували 40-60% німців. Так, у Люксембурзькому районі цією допомогою було охоплено до 30% колгоспів і 10-20% колгоспників [37, с.23].

У 1932–1933 р. увага спецорганів до німців посилилась. Репресії набували таких форм, коли селяни втрачали можливість адекватної оцінки соціально-політичної обстановки та вважали, що "це роблять комуністи, то є така установка партії і уряду". Ярлик "підкуркульника" з відповідними наслідками навішувався досить широко і часто. Селянин с. Морозове Хортицького району Й.Завадський одержав його за те, що написав листа в "Німецьку центральну газету", у якому розповів про великий голод [38, с.3]. Особливо страждали від голоду німецькі селяни Високопільського, Люксембургського, Молочанського районів. Органи ДПУ відмічали численні факти канібалізму. В березні 1933 р. в одному Високопільському районі померло 106 осіб, становище 162 оцінювалось як безнадійне [39, с.56]. В.Ченцов наводить офіційні статистичні дані, згідно з якими в 1933 р. у містах України померло 1,7 тис., а в селі 12 тис. етнічних німців. На його думку, вони не можуть відображати дійсного стану речей [40, с.58].

Застрільниками протестних акцій німців на ґрунті голоду, куркульськими і антирадянськими націоналістичними елементами, визначалися пастори, сектантські проповідники [41, с.58].

В особливо складні матеріальні умови потрапляли переселенці. За матеріалами НКВС, в 1930-1932 рр. з України було виселено 63817 сімей до місць спецпоселень [42, арк.36]. У результаті цього високою була смертність серед літніх людей і дітей. По Парабельській комендатурі протягом літа 1931 р. померло 1375 чол., із них 1106 дітей [43, с.9]. Після повернення з Сибіру А.Канецька розповіла про жахливе життя півтори тисячі німців Уссурійського краю, яких примушували працювати за 60-градусного морозу. Серед них вимерли майже всі жінки і діти [44, с.60].

Декому з німців вдавалося втікати з місць висилки. Органи НКВС і ДПУ організовували облави, повертали порушників та піддавали їх кримінальному переслідуванню [45, с.60].

На сьогоднішній день дуже важко визначити загальну кількість померлих від голоду німецьких селян, але існує статистика смертності у містах і селах України за національним складом. Зрозуміло, вона не є статистикою жертв голодомору, проте, на наш погляд, дає змогу відтворити її окремі риси. Скажімо, у 1932-1933 рр. смертність сільського населення значно перевищувала смертність міського, хоча за звичайних умов життя мало б бути навпаки. У 1933 р. в містах померло 1,7 тис. німців, у той час як на селі 12 тис. Немає сумніву, що така висока смертність сільського населення була зумовлена голодом [46, с. 145].

Таким чином, репресивна в своїй основі хлібозаготівельна кампанія 1932-1933 рр., що організована і здійснена сталінською адміністративно-командною системою, породила голодомор, за своїми наслідками тототжний геноциду. Величезні людські втрати поніс Південь України. Зокрема, ми бачимо із всього вище сказаного, що голодомор охопив не тільки українців, а і етнічні меншини, які проживали на території України, зокрема німців, тому що сталінська антиселянська політика не знала національних кордонів. І те, що голодне лихоліття тривало, як в Україні в цілому, так і в її національних районах, засвідчує глобальний характер катастрофи, жертвами якої стали не лише українці, а й представники різних етносів.

Джерела та література

1. Марочко В.І. Про діяльність міжнародної комісії для розслідування голоду в Україні 1932-1933 рр. // Український історичний журнал. – 1993. – № 10.
2. Шитюк М.М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20 - 50-ті роки ХХ ст. – К., 2000.
3. Панчук М., Ковальчук О., Чирко Б. Національна німецька меншина в Україні у 1920-30-х рр. // Німецькі поселенці в Україні: історія та сьогодення. Монографія. – К.; Миколаїв, 2006. – Серія «Україна: історія і сучасність». – Вип. 1.
4. Івницький М. Хлібозаготовки 1932—1933 годов и голод 1933 года // Голод-геноцид 1933 року в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. 28 листопада 1998 року. – К.; Нью-Йорк, 2000.
5. Второе Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств. 27–30 ноября 1930 г.: Стенографический отчет и постановление. – Москва; Харьков; Минск, 1931.
6. Там само.
7. ЦДАВО України. – Ф.413. – Оп.1. – Спр.551.
8. ЦДАВО України. – Ф.413. – Оп.1. – Спр.552.
9. Осташева Н.В. На переломе эпох... Менонитское общество Украины в 1914 – 1931 гг. – М., 1998.
10. ЦДАВО України. – Ф.1. – Оп.8. – Спр.311.
11. Якубова Л.Д. Соціально-економічне становище етнічних меншин в УСРР 20-ті – початок 30-х років ХХ ст. – К., 2004.
12. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.7. – Спр.139.
13. Ченцов В.В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки. – К.; Тернопіль, 1999.
14. Там само.
15. Там само.
16. Там само.
17. Там само.
18. Васильчук В. Німці України: суспільний та національний аспекти ХХ – початок ХХІ ст.: Дис. ... докт. істор. наук. – К., 2006.
19. Івницький М. Хлібозаготовки 1932–1933 годов и голод 1933 года...
20. Осташева Н. Голод // Материалы к энциклопедии. "Немцы России". – Вып. 7. Немцы Украины. Пилотный сборник.
21. Оришак О.О. Німці на Півдні України в роки голодомору 1932-1933 рр. // Гуманітарно-економічні дослідження. – Т.ІІІ. – Миколаїв; Одеса, 2006.
22. Марочко В.І. Хунгер – значить голод // Віче. – 1993. – №8.
23. Євтух В.Б., Чирко Б.В. Німці в Україні (1920-і – 1990-і роки). – К., 1994.
24. Німці в Україні. 20 – 30-і роки ХХ ст.: 36. документів і матеріалів...
25. Оришак О.О. Німці на Півдні України в роки голодомору 1932-1933 рр. // Гуманітарно-економічні дослідження...
26. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.16. – Спр.9.
27. Польовий Л.П., Чирко Б. Національні меншини українського села в умовах колективізації // Український історичний журнал. – 1993. – №3.
28. Німці в Україні. 20 – 30-і роки ХХ ст. ...
29. Євтух В.Б., Чирко Б.В. Німці в Україні (1920-і – 1990-і роки).
30. Коць М. Маловідомі факти про Допомоговий комітет голодуючим // Міжнародна науково-теоретична конференція. - Київ, 28 листопада 1998. – Київ; Нью-Йорк, 2000.
31. Німці в Україні. 20 – 30-і роки ХХ ст.
32. Там само.

33. Шитюк М.М. Німецька громада півдня України в період масових репресій 20-40-х рр. XX ст. // Німецькі поселенці в Україні: історія та сьогодення. Монографія. – К.; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – Серія «Україна: історія і сучасність». – Випуск 1.
34. Панчук М., Польовий Л. Під пресом тоталітарного режиму: Німці України в радянський період // Політика і час. – 1992. – №9-10.
35. Німці в Україні. 20 – 30-і роки XX ст.
36. Миколаївщина: колективізація сільського господарства і голод (1929 - 1933 рр.). Документи і матеріали. – Миколаїв, 2000.
37. Коць М. Маловідомі факти про Допомоговий комітет голодуючим.
38. Земсков В.Н. Спецпереселенцы (по документам НКВД – МВД СССР) // Социологические исследования. – 1990. – №11.
39. Ченцов В.В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки.
40. Там само.
41. Там само.
42. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.1. – Спр.2130.
43. Марочко В.І. Голод у національних районах України. Спецвипуск: Підручник. – К., 1993.
44. Ченцов В.В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки.
45. Там само.
46. Кульчицький С.В. Голод 1932-1933 рр. в Україні як геноцид. – К., 2005.

Summary

The tragic pages of history of the German population Pivdnya of Ukraine light up in the floor: collectivization, repressions and golodomor 1932-1933 A role is shown in these processes of the totalitarian state. Certainly, that golodomor overcame not only the Ukrainian population but also representatives of different ethnosiv.

С. П. Шевчук

ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ В ЦАРЕКОСТЯНТИНІВСЬКОМУ (КУЙБИШЕВСЬКОМУ) РАЙОНІ

План хлібозаготівлі 1932 року районному керівництву було доведено 23 липня (7,02 центнера з гектара посіву колгоспам і 6,6 цнт – одноосібникам). На бюро райкому партії 25 липня спеціально створена для цього комісія “розклала” цей план між сільрадами та колгоспами. Декілька разів цей план перероблявся і 31 липня, після затвердження на бюро райкому партії, його винесли на обговорення голів сільрад та колгоспів і секретарів партосередків.

Обговорення плану хлібозаготівель було бурхливим, багато виступаючих вважали план нереальним. Завідуючий КПО ЖОХ заявив, що план не відповідає директивам III Всеукраїнської партконференції. В результаті обговорення отриманий з області план хлібозаготівлі змінили в бік його зменшення. Аналогічні обговорення відбулися в партосередках сільрад. Наприклад, комуністи партосередку Попівської сільради висловили невдоволення доведеним їм планом – 21840 цнт і заявили, що для них реально здати 8000 цнт. Вони мотивували це тим, що загинули посіви озимої пшениці на 600 га.

На бюро Куйбишевського райкому партії 5 серпня 1932 року за опортуністичне ставлення до хлібозаготівель зняли з роботи секретаря партосередку Попівської сільради, а його “справу” передали в районну контрольну комісію. З роботи також був знятий голова Попівської сільради. Уповноваженого райкому партії хлібозаготівель по Попівській сільраді відкликали й оголосили догану.

Проти плану хлібозаготівель висловилися й секретарі партосередку та голова Гусарківської сільради. Райком партії послав в Гусарку свого уповноваженого заворга райкому Лівшиця. Щоб “тихо” провести по колгоспах сільради збори був складений список з 10 жителів села, яких прохали відповідні райорганізації “ізолювати” на час обговорення плану хлібозаготівель [1, арк.34].

В район для “вибивання” хліба був направлений уповноважений – інструктор обкому партії Ф. Калініченко. Він ознайомився з реальним станом справ і в Дніпропетровськ “полетіла” “Доповідна записка про стан збирання урожаю та хлібозаготівлі в Царекостянтинівському районі”, датована 11 серпня 1932 року.

Приведено характерну цитату з неї: “До плану хлібозаготівлі в районі ще не приступили, навколо хлібозаготівлі не розгорнуто масово-політичної роботи, не дається рішучої відсічі особам, що затримують виконання плану хлібозаготівель. Це привело до того, що липневі завдання на 3600 тонн виконано лише на 220 тонн, а серпневе завдання першої п’ятиденки з 840 тонн виконано на 438 тонн і 2-ої п’ятиденки 1260 тонн виконано на 200 тонн.